

יסודות שקלים

שיעור שישי

ייעוד השקלים

מקורות

- א. שקלים פרק ד משניות א-ב
- ב. ירושלמי שקלים פ"ד ה"ב
- ג. בבלי כתובות קו.-: "א"ר יצחק... למיתבא ליה"
- ד. רמב"ם הל' שקלים פ"ד ה"א-ט
- ה. רמב"ן שמות ל, יב; ספר החינוך מצוה קה
- ו. קרית ספר הל' שקלים פרק ד
- ז. מקדש דוד סי' לה אות ג

רמב"ן שמות ל, יב

ורבותינו דרשו מכאן שלש תרומות מריבוי המקראות. וכן נראה ממה שאמר הכתוב: 'מדוע לא דרשת על הלויים להביא מיהודה ומירושלים את משאת משה עבד ה' והקהל לישראל לאהל העדות', יראה מזה כי משאת משה מצוה לדורות להביאו לבדק הבית אף על פי שלא ימנם, וכן בקרבנות כדברי חכמים, וכן כתוב: 'והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישיית השקל בשנה לעבודת בית אלהינו, ללחם המערכת ומנחת התמיד ולעולת התמיד השבתות החדשים ולמועדים ולקדשים ולחטאות לכפר על ישראל וכל מלאכת בית אלהינו'. מכאן מפורש שהיו מביאים שקלים בכל שנה לקרבנות ולבדק הבית.

קרית ספר הל' שקלים פרק ד

תרומת הלשכה לוקחין ממנה תמידין ומוספין וכל קרבנות ציבור וצרכיהן וצרכי עשייתן שעל תרומת שקלים נאמר לכפר על נפשותיכם שהקרבנות לכפרה הם באים אבל פר העלם דבר של ציבור ושעירי עבודה זרה אין באים מתרומת הלשכה דלאו אדעתא דהכי הביאו שקליהם שהרי לא היו יודעים שיחטאו. פרוכות של שערים ומנורה וכלי שרת ובגדי כהונה שעובדים בהם במקדש כולם מתרומת הלשכה דהוה כולהו צרכי ציבור וקרבתן בכלל הכתוב לכפר על נפשותיכם.

מקדש דוד קדשים סי' לה אות ג

ונראה לומר דחוב של שקלים אינו דוקא לקרבנות כי אם סתם לצורכי ציבור ואף קרבנות בכלל, תדע דהא מי שלא שקל אשתקד מביא שקלו ונותנו לשופר של תקלין עתיקין ואין מקריבים מהם שום קרבן רק הולך לחומת העיר ומגדלותיה, ואף שהם חולין כדאמרינן בקידושין (נ"ד א), והמביא יוצא בזה ידי שקלו ואם אינו מביא ממשכנין אותו אלמא דחוב של שקלים הוא לציבור.

בשיעור שעבר עסקנו בגדר 'תרומת הלשכה' ו'שיירי הלשכה'. בשיעור זה, החותם את סדרת שיעורינו על מסכת שקלים, נעסוק בשימוש בכסף 'תרומת הלשכה' ובכסף 'שיירי הלשכה'.

המשנה בריש פרק רביעי מפרטת את השימושים השונים של השקלים שנאספו:

תרומת הלשכה מה היו עושים בה? לוקחין בה תמידין ומוספין ונסכיהם העומר ושתי הלחם ולחם הפנים וכל קרבנות הציבור. שומרי ספיחין בשביעית נוטלין שכרן מתרומת הלשכה... פרה ושעיר המשתלח ולשון של זהורית באין מתרומת הלשכה.

כבש פרה וכבש שעיר המשתלח ולשון שבין קרניו ואמת המים וחומות העיר ומגדלותיה וכל צרכי העיר, באין משירי הלשכה. [שקלים פ"ד מ"א-ב]

מדברי המשנה עולה, שכסף 'תרומת הלשכה' מיועד לקרבנות הציבור ולאביזריהם, וכסף 'שירי הלשכה' מיועד לצרכי העיר.

בנוסף לכך, הייתה קופה נוספת: 'קדשי בדק הבית'. הבבלי במסכת כתובות מגדיר את השימושים הנעשים בכל אחת מהקופות:

הקטורת וכל קרבנות צבור באין מתרומת הלשכה. מזבח הזהב ולבונה וכלי שרת באין ממותר נסכים. מזבח העולה הלשכות והעזרות באין מקדשי בדק הבית. חוץ לחומת העזרה באין משירי הלשכות. זו היא ששנינו: חומת העיר ומגדלותיה וכל צרכי העיר באין משירי הלשכה. [כתובות קו:]

מדברי הגמרא עולה הבחנה בין שלושה תחומים:

- א. צרכי הקרבנות – באים מתרומת הלשכה.
- ב. צרכי המקדש – באים מבדק הבית.
- ג. צרכי העיר – באים משירי הלשכה.

הבחנה זו בין צרכי הקרבנות לצרכי המקדש מפורשת בדברי הגמרא עצמה:

בעא מיניה רב הונא מרב: כלי שרת מהו שיעשו מקדשי בדק הבית? צורך מזבח נינהו ומקדשי בדק הבית אתו, או צורך קרבן נינהו ומתרומת הלשכה היו עושין אותן? [שם]

מפורש בדברי הגמרא, שהספק מהיכן נלקח הכסף לכלי השרת, יסודו בשאלה האם כלי שרת הם 'צורך מזבח' או 'צורך קרבן': אם הם 'צורך קרבן' – באים מתרומת הלשכה, ואילו אם הם 'צורך מזבח' – באים מקדשי בדק הבית!

מקור הדין שהקרבנות וצרכיהם באים מתרומת הלשכה הוא בכתוב בספר נחמיה:

והעמדנו עלינו מצוות לתת שלישית השקל בשנה לעבודת בית אלוקינו. ללחם המערכת ומנחת התמיד ולעולת התמיד השבתות החדשים למועדים ולקדשים ולחטאות לכפר על ישראל וכל מלאכת בית אלוקינו. [נחמיה י, לג-לד]

בכתוב זה מבואר שהקרבנות באים מהשקלים שכל אחד מישראל חייב להביא למקדש בכל שנה. כפי שהתבאר בשיעור הראשון [מצוות מחצית השקל], מכתוב זה למדו חכמים שמצות מחצית השקל שבפרשת כי תשא היא מצוה לדורות. ואם כן, הציווי האמור בפרשת כי תשא [שמות ל, יד-טו]: "כל העבר על הפקדים מבין עשרים שנה ומעלה יתן תרומת ה'... לכפר על נפשתיכם", מחייב כל אחד מישראל להביא כסף למקדש כדי שיהיה לו חלק בקרבנות הציבור, שהם המכפרים על נפשו.

כעין דברים אלו כותב המב"ט בספרו 'קרית ספר':

תרומת הלשכה לוקחין ממנה תמידין ומוספין וכל קרבנות ציבור וצרכיהן וצרכי עשייתן, שעל תרומת שקלים נאמר 'לכפר על נפשותיכם', שהקרבנות לכפרה הם באים.

[קרית ספר הל' שקלים פרק ד]

¹ כעין זה כותב הירושלמי [פ"ד ה"ב]: "שמואל אמר: נשים האורגות בפרוכת נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. רב חונה אמר: מתרומת בדק הבי. מה פליג? שמואל עבד ליה כקרבן, רב חונה עבד ליה כבניין".

אמנם, כנאמר לעיל, לא כל כסף השקלים מיועד לצרכי קרבנות הציבור; לכך מיועד כסף תרומת הלשכה בלבד, אך כסף שיירי הלשכה משמש לצרכי העיר השונים.

המקדש דוד מוכיח מכך, שחובת הבאת השקלים אינה דווקא לקרבנות אלא זו חובה כללית לכל צרכי הציבור:

ונראה לומר דחוב של שקלים אינו דוקא לקרבנות כי אם סתם לצורכי ציבור ואף קרבנות בכלל, תדע דהא מי שלא שקל אשתקד מביא שקלו ונותנו לשופר של תקלין עתיקין ואין מקריבים מהם שום קרבן רק הולך לחומת העיר ומגדלותיה, ואף שהם חולין כדאמרין בקידושין (נ"ד א), והמביא יוצא בזה ידי שקלו ואם אינו מביא ממשכנין אותו אלמא דחוב של שקלים הוא לצבור. [מקדש דוד קדשים סי' לה אות ג]

אמנם, נראה שאין בכך כדי להפיק את ההגדרה העקרונית שהשקלים הם "כופר נפש" הבאים כדי שלכל אחד מישראל יהיה חלק בקרבנות הציבור הבאים לכפרה, שכן נראה להבחין בשני חיובים שונים הקיימים בחובת הבאת השקלים למקדש: גם "כופר נפש" וגם מס למימון צרכי הציבור.² בשל כך, שקלים אלו משמשים לשני ייעודים שונים: גם לצרכי הקרבנות, הבאים לכפרת נפשו של כל אחד, וגם לצרכי הציבור השונים.

כאמור, מדברי הבבלי עולה שהמקדש נבנה מדמי בדק הבית ולא מדמי השקלים הבאים כחובה על כל אחד ואחד. לכאורה, דברים אלו עומדים בסתירה לכתוב בספר דברי הימים:

ויקבץ את הכהנים והלויים ויאמר להם צאו לערי יהודה וקבצו מכל ישראל כסף לחזק את בית א-להיכם מדי שנה בשנה. [דברי הימים ב כד, ה]

בכתוב זה מפורש שהכסף "לחזק את בית א-להיכם" נגבה מישראל בכל שנה, ואם כן כיצד חז"ל קובעים שהדמים הדורשים לצרכי המקדש באים מהכסף הבא בנדבה לבדק הבית?

ההסבר לכך נמצא בפסוקים המקבילים בספר מלכים:

ויאמר יהואש אל הכהנים כל כסף הקדשים אשר יובא בית ה' כסף עובר איש כסף נפשות ערכו, כל כסף אשר יעלה על לב איש להביא בית ה'. יקחו להם הכהנים איש מאת מכרו, והם יחזקו את בדק הבית לכל אשר ימצא שם בדק. [מלכים ב יב, ה-ו]

מפסוקים אלו עולה³ שיש שלושה כספים שונים:

- א. "כסף עובר" – כסף מחצית השקל שחייבה התורה את "כל העובר על הפקודים".
- ב. "כסף נפשות ערכו" – כסף ערכין שחייב האדם את עצמו.
- ג. "כסף אשר יעלה על לב" – כסף שהאדם התנדב להביא לבדק הבית.

נראה להוסיף על כך, שכתובים אלו כורכים בחדא מחתא את תרומת 'נדיב לב' הנזכרת בפרשת תרומה עם תרומת מחצית השקל המוזכרת בפרשת כי תשא. בהתאם לכך נקטו חכמים, כי עיקרה של פרשיית השקלים שביואש, העוסקת בשקלי בדק הבית, מושתתת על תרומת המשכן שבפרשת תרומה. על כן, כפי שבמשכן עיקר התרומה המיועדת לבניית המשכן היא תרומת 'נדיב לב', כך תרומת בדק הבית צריכה להיות תרומה "אשר יעלה על לב איש". לעומת זאת, הייעוד המרכזי של השקלים הבאים כחובה שנתית קבועה על כל אחד, נקבע על פי האמור בפרשת כי תשא: "לכפר על נפשותיכם", ובהתאם לכך הם באים לצרכי הקרבנות המכפרים על ישראל. עם זאת, כפי שבפרשת פקודי נאמר שמחצית השקל נועדה למרכיב מסוים במשכן – אדני משכן ויתדות העמודים, כך יש להשתמש בכסף השקלים למרכיב מסוים במקדש – לצרכי העיר.⁴

² שני דינים אלו נידונו בשיעורים הקודמים [בשיעור השני – 'שיעור מחצית השקל', ובשיעור השלישי – 'החייבים במחצית השקל'].

³ וכן מבארים רש"י [מלכים, שם; דברי הימים, שם] והרד"ק [מלכים, שם].

⁴ שמה יש לקשור בין חומות ירושלים ומגדליה, השומרים על המקדש שיעמוד על תילו, לבין האדנים המעמידים את המשכן.

דברים אלו, ששקלי הציבור הבאים כחובה קבועה בכל שנה משמשים רק לצרכי הקרבנות ולצרכי העיר, מבוססים על סוגיית הבבלי דלעיל. עם זאת, מדברי הירושלמי עולה שיטה שונה:

אמר ר' חזקיה, תנא ר' יהודה גרוגרות: הקטרת וכל קרבנות הציבור באין מתרומת הלשכה, מזבח הזהב וכל כלי שרת באין ממותר נסכים, **מזבח העולה וההיכל והעזרות באין משיירי הלשכה**, חוץ לעזרות באין מלשכת בדק הבית. [ירושלמי פ"ד ה"ב]

מבואר בדברי הירושלמי, שהמקדש נבנה מדמי שיירי הלשכה⁵. רבי חיים קנייבסקי כותב בביאור שיטת הירושלמי:

דלשכת בדק הבית לא ניתנה רק לתיקון בדק הבית, אבל לבנות הבית עצמו צריך לזכות מכל ישראל כמו שעשה דוד כשבנה הבית, כמ"ש בזבחים קט"ז ב' שגבה חמשים שקל מכל שבט, ולכך נוטלין אותה משיירי הלשכה שהוא משל כל ישראל. אבל מתרומת הלשכה עצמה אי אפשר לקחת רק צורך קרבנות ולא הבית עצמו, אבל שיירי הלשכה הולך לכל צורך צבור. [שקל הקודש - ביאור ההלכה, הל' שקלים פ"ד ה"ב]

לפי דבריו, הירושלמי סבור שכשם שהקרבנות אינם באים בנדבה פרטית אלא עליהם לבוא משקליהם של כל ישראל, כך גם המקדש צריך להיבנות משקליהם של כל ישראל. בשל כך, לפי הירושלמי, דווקא תיקון בדק הבית נעשה מכסף שנתרם בנדבה ללשכת בדק הבית, אך בניית המקדש נעשית מדמי שיירי הלשכה.

לסיום נעיר כי ההגדרה דלעיל, כי באופן עקרוני השקלים באים לשם שותפות כל ישראל בקרבנות הציבור, עולה מדברי החינוך בגדר מצות מחצית השקל:

שיתן כל אחד מישראל מן עשרים שנה ומעלה בין עני בין עשיר מחצית השקל... והיו מניחין הכל בלשכה אחת שבמקדש ומשם היו מוציאים לקנות תמידין ומוספין וכל קרבן הקרב על הצבור. [ספר החינוך מצוה קה]

עם זאת, מדברי הרמב"ן עולה שיטה שונה:

ורבותינו דרשו מכאן שלש תרומות מריבוי המקראות. וכן נראה ממה שאמר הכתוב: 'מדוע לא דרשת על הלויים להביא מיהודה ומירושלים את משאת משה עבד ה' והקהל לישראל לאהל העדות'. יראה מזה כי משאת משה מצוה לדורות להביאו לבדק הבית אף על פי שלא ימנם, וכן בקרבנות כדברי חכמים, וכן כתוב: 'והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישיית השקל בשנה לעבודת בית אלהינו, ללחם המערכת ומנחת התמיד ולעולת התמיד השבתות החדשים למועדים ולקדשים ולחטאות לכפר על ישראל וכל מלאכת בית אלהינו'. מכאן מפורש שהיו מביאים שקלים בכל שנה לקרבנות ולבדק הבית. [רמב"ן שמות ל, יב]

בדבריו מבואר שכסף מחצית השקל ביסודו אינו מיועד לצרכי הקרבנות בלבד, אלא גם לצרכי בדק הבית. לכאורה דברי הרמב"ן אינם עולים בקנה אחד לא עם הבבלי ולא עם הירושלמי, והדברים צריכים תלמוד.

בכך אנו חותמים את סדרת שיעורינו על יסודות שקלים. "הדרן עלך מסכת שקלים והדרך עלן, דעתן עלך מסכת שקלים ודעתך עלן, לא נתנשי מנך מסכת שקלים ולא תתנשי מינך, לא בעלמא הדין ולא בעלמא דאתי". בעזרת ה' בשיעור הבא נתחיל סדרת שיעורים חדשה – "יסודות יומא".

לתגובות ולהערות: רם יונתן ליפשיץ

ramyonatans@gmail.com

⁵ אמנם, הגר"א [שם] מגיה את הירושלמי על פי הבבלי: "מזבח העולה וההיכל והעזרות באין מבדק הבית"; ועיי"ש משנת אליהו [ד"ה ה"ג מזבח העולה].